

PRACTICILE DEVOȚIUNII POPULARE ÎN TRANSILVANIA (SEC. AL XVIII-LEA). MORTIFICĂRILE TRUPULUI

Într-o societate care încearcă timid să facă pasul spre modernitate, pietatea populară, ca obiectivare a unei religii prescrise, ocupă un loc esențial în conformația mentalului colectiv. Religia este împărtășită acum, în secolul al XVIII-lea, de întreaga comunitate a românilor transilvăneni și nimeni nu pare să încerce indiferentismul¹. Sensibilitatea religioasă se concretizează, în mod necesar, în forme perceptibile, iar o analiză a reliefului emoției devoționale ar trebui să fie capabilă să ne introducă în miezul trăirilor religioase².

Fundamentată pe teologia paulină³, mortificarea, practică frecventă a ascetismului creștin, expresie perceptibilă a unui nivel ridicat al interiorizării religiei, era chemată să antreneze sufletul și trupul în trăire sacră. Recuzita mortificării cuprindea: posturi, centuri de cazne, stigmatice christice, abțințe sexuale și alte asemenea tehnici menite a reprima rebeliunea corpului împotriva sufletului și a facilita obținerea grației divine.

O încercare de reconstrucție a răspândirii practicilor mortificatorii în lumea românească transilvană reclamnă o disociere între tiparele discursului Bisericii și experiența vieții cotidiene, între religia prescrisă și cea trăită. La începutul intervalului de timp investigat, se pare că era nevoie de o reșezare a posturilor decăzute anterior datorită influenței calvine. Pus în fața unei indiferențe crescânde a credincioșilor păstoriți, episcopul Athanasie Anghel pretindea respectarea strictă a posturilor: "Care oameni nu vor ținea ceale patru posturi și nu vor posti cum să cade vinerile și miercurile, în post de pește, aceia să fie lipsiți de la biserici până nu-și vor cere ertăciune de la popa și de la popor"⁴.

Dar tot acum, la începutul secolului, Andreas Freyberger, un observator venit dintr-un alt spațiu și dintr-o altă cultură, tribut ar unei alte mentalități, este impresionat de continența românilor: "Este mare credință în aceste posturi, iar faptul de a nu respecta vreunul din ele atrage o penitență abia inferioară omuciderii"⁵. Vigilența înalților prelați este permanent pusă la încercare de proprii enoriași; unii dintre ei se dovedesc a fi mai neglijenți cu practicarea abțințelor. Episcopii sunt obligați, astfel, să le amintească mereu, uneori în termeni coercitivi, datoriile trupului față de suflet. Ioan Pataki la 1725⁶, sau Athanasie Rednic ceva mai târziu⁷, prescriu obligativitatea practicilor mortificatorii.

În a doua jumătate a secolului, la nivelul maselor se manifestă o tendință de eludare a procedurilor continențiale dispuse în mod imperativ de Biserică. Aflat în vizitațiune canonică în eparhie, episcopul Athanasie Rednic e consternat de atitudinea îndolentă a unora dintre credincioși: "Am luat seamă ca mulți îndrăznesc a călca sfintele posturi și a le pângări"⁸. Petru Maior este convins că negustorii neuniți, etnici greci, sârbi sau români veniți în Ardeal cu afaceri, nu se prea sinchisesc

¹ Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne, (1680- 1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj, 1997, p. 87.

² Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social*, Cluj, 1996, p. 66.

³ Epistolele pauline către: Romani 8:13, Coloseni 3:15, Galateni 5:24.

⁴ Petru Maior, *Istoria Bisericii Românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, București, 1995, p.231.

⁵ "Au posturi dese. Primul, cel de primăvară este de șase săptămâni. Cel de-al doilea, înaintea nașterii lui Christos, de patru săptămâni. Cel de-al treilea e premergător Sfântului Petru și este de 8 zile, iar al patrulea precede sârbătoarea Maicii Domnului și ține în total două săptămâni (...). Se abțin de la lactate iar bucatele în timpul posturilor le gătesc cu ulei de in", Andreas Freyberger, *Historica Relatio Unionis Valachicae cum Romana Ecclesia – Relatare istorică despre unirea Bisericii românești cu Biserica Romei*, versiune română și studiu introductiv de Ioan Chindriș, Cluj, 1996, p. 35.

⁶ "Posturile tuspatru ce sânt într-un anu, după obiceiul sfintei Bisericii noastre să să ție cu socoteală bună ca și până acum de toți oamenii iară de se va tâmpla să fie cineva foarte lipsit, unul ca acela să-și afe duhovnicul numai în vreme de lipsă mare", în Petru Maior, *op. cit.*, p. 242.

⁷ Zenovie Pâclișanu, *Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, în *Cultura Creștină*, XVI, nr. 2, 1936, p. 153.

⁸ *Ibidem*, p. 153.

de posturile recomandate de Biserică: "Însă în veacul de acum grecii negoțitori care vin din Țeara Turcească pre aici, cum vedem, mănă carne în toate zilele în Păresimile Paștelor, așijderea Țeara Ungurească între sârbii nu numai negoțitorii ci și alții mulți, precum și românii neuniți negoțitori de acoloși în toate posturile, cei mai mulți mănă carne (. . .) ba și în Ardeal mulți dintre negoțitorii cei neuniți nu țin posturile"⁹.

Observatorii străini se grăbesc să remarce rigurozitatea cu care românii transilvăneni respectă posturile. Abatele iezuit Francois Xavier de Feller constată că ardelenii "păzesc posturile cu atâta strășnicie că n-ar pune gura pe o lulea al cărei capăt să fie de corn sau de os"¹⁰. Abstenența este cultivată asiduu de românii bănățeni intrați în atenția lui Johann Ehrler: "Practica religioasă urmată acasă de tineri și bătrâni constă din patru posturi neobișnuit de lungi: postul Crăciunului care ține șase săptămâni, postul Paștilor care ține șapte săptămâni, postul sfinților Petru și Pavel de trei săptămâni și cel al Nașterii Mariei care ține tot trei săptămâni. Împreună cu toate celelalte zile de post ajunatul însumează de obicei șapte luni dintr-un an(. . .). Postul pe cât este de riguros, e ținut tot atât de strict. Acești oameni buni sunt atât de părunși de el încât ar ucide mai bine un om decât să calce postul"¹¹.

Lupta dintre suflet și trup se manifesta și pe teritoriul sexualității. Abstenența sexuală era prescrisă de Biserică în marile posturi precum și în fiecare zi de miercuri sau de vineri. Cu toate acestea "românii se abțin de la femeile lor numai în ultimele zile ale posturilor mari"¹², notează Fr. Grisellini.

Către finalul segmentului de timp investigat, Biserica încearcă să creeze un discurs mai amplu, mai elaborat în privința tehnicilor mortificării dar și a finalității acestora. Samuil Micu publica la Viena, în 1782, lucrarea *Dissertatio de jejuniis graecae orientalis Ecclesiae*, păstrată în limba română într-un manuscris: *Carte pentru posturile Bisericii grecești a răsăritului* (ms. rom. nr. 480 în Biblioteca Academiei, Filiala Cluj). Micu discută doar de trei posturi: postul Crăciunului, postul Sfinților Petru și Paul și postul lunii august; se pare că tehnologia acestor trei perioade abstenențiale era mai puțin cunoscută de masele largi ale credincioșilor¹³. În schimb abstenențele prescrise înaintea sărbătorii Paștilor, precum și cele ce se țineau miercurea și vinerea, erau pe deplin fixate, din timpuri imemorabile printre habitudinile colective ale românilor ardeleni¹⁴. Juxtapusă continenței antecelibrare, înmatriculată în comandamentele Ecclesiei orientale, mortificarea era propusă, într-un mod consiliator, de Samuil Micu, ca practică expiatorie generală: "cel ce cu adevărat are grije de mântuirea sufletului său, ori de câte ori ia aminte că trupul lui să războiește asupra sufletului, la post și la rugăciune să alerge de vreme ce acest drac nu numai cu postul ci cu rugăciunea să scoate"¹⁵.

În omiletica lui Petru Maior întâlnim aceeași pledoarie pentru abstenență. Pe urmele Sfântului Vasile, postul e receptat ca mijloc expiator, ca tehnică menită să faciliteze salvagardarea sufletului, dar în același timp ca poartă de acces spre un paradis pierdut: "Pentru că n-am postit suntem izgoniți din rai; să postim ca să ne întoarcem"¹⁶. Pentru Petru Maior mortificarea era chemată să ne apropie sacrul

⁹ Petru Maior, *op. cit.*, p. 236.

¹⁰ Abatele Francois Xavier de Feller, în *Călători străini despre țările române*, București, 1997, vol. 9, p. 560.

¹¹ Johann Ehrler, *Banatul de la origini până acum*, prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1982, p.

37.

¹² Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului timișan*, Timișoara, 1984.

¹³ "Aceste trei posturi sânt: cel dintâiu al nașterii Domnului nostru I.H. și are patruzeci de zile, că începe din cincisprezece zile ale lui noembrie și sfârșește în doazeci și patru a lui decemvrie. În postul acesta nu să oprește vinul și untul de lemn și (. . .) afară de mercuri și vineri când să cântă aliluia și să face metanii încă și de douo ori să mănă în zi numai mercuri și vineri când să face metanii să mănă odată. Al doilea post să zice al Sfinților Apostoli Petru și Pavel pentru că înainte de zioa sărbătorilor să postește. Acesta ori mai lung ori mai scurt iaște, cum cad paștile mai curând sau mai târziu(. . .) În postul acesta iaște ca și întral nașterii Domnului nostru I.H. Al trilea post iaște a lui August sau al Schimbării Domnului la față și al adormirii Născătoarei de Dumnezeu și purure Fecioarei. Acesta începe din zioa întâiu a lui August și se sfârșește la sfântă Mărie. În postul acesta să mănăncă ca și în căle post adecă a Nașterii Domnului și a Sânt Petrului. Însă unii din evlavie vrau ca și de peaște să ajuneze și să-l asămăne cu postul cel mare al Păresimilor măcar că despre aceasta nu să află nimic de la Besărică poruncit", în Samuil Micu, *Carte pentru posturile Bisericii grecești a Răsăritului*, ms. rom nr. 480 în Biblioteca Academiei Romane, Filiala Cluj, Secția de Manuscrise, Fond Blaj, p. 3 și 4.

¹⁴ "Însă nu vom face vorbă de postul păresimilor și al mercurii și al vinerii fiindcă acestea dela începutul Besăricii creștinești toți credincioșii le-au ținut" Samuil Micu, *op. cit.*, p. 2.

¹⁵ Ibidem, p. 151.

¹⁶ Petru Maior, *Predici sau Înveșturi la toate duminicile și serbătorile anului*, Cluj, 1906, vol. 1, p. 42.

și să-l umanizeze: "postul se face mijlocitor, ca să ne înnoiască acest Dumnezeuiesc prieteșug"¹⁷.

Preluând expresia augustiniană: "Postul supune trupul spiritului", Maior repertoriza valențele mortificării: disciplinarea morală a corpului¹⁸, obținerea și păstrarea grației divine¹⁹, remedierea pierderii nemuririi²⁰. Lipsa continenței favoriza căderea sub puterea răului împotriva căruia acesta era un "scut și o armă"²¹.

Maior manifestă o atitudine laxă față de abstenențele contemporanilor săi; cei ce nu pot respecta comandamentele Ecclesiei referitoare la post datorită stării sănătății sunt absolviți: "că postul e poruncit spre domolirea zburdăriei trupului nu spre a îngreoa neputința întru care se află orișicare"²². Continența exagerată care ar putea pune în pericol viața penitentului era reprobă. De asemenea, Maior pleda pentru o practicare liber-consimțită a abstenenței: "postul nu e din silă, ci de bună voie"²³.

Apologia "cumpătării și înfrânării" primește în *A filosofiei cei lucrătoare*, lucrarea lui Samuil Micu, o expresie secularizată: continența nu urmărea o finalitate redemptorie, ci doar asigurarea și menținerea sănătății corpului²⁴.

În *Floarea darurilor*, carte populară lecturată și audiată destul de mult în lumea românească a secolului al XVIII-lea, credincioșii erau îndemnați la o mortificare a cerințelor trupului, punându-se în fața acestora exemple preluate din lumea levantină²⁵.

Mortificarea, ca expresie a gradului de interiorizare a religiei rămâne acum, în secolul al XVIII-lea, o practică comună în lumea transilvană, o metodă redemptorie și expiatorie accesibilă maselor largi de credincioși. Din recuzita tehnicilor mortificatorii, doar abstenența alimentară și cea sexuală sunt utilizate, pe scară largă, în societatea ardeleană din secolul al XVIII-lea, centura de cazne și obezile de fier de care episcopul Aron uzează pentru salvagardarea propriului suflet²⁶ stârnesc un amestec de oroare și admirație, însă, după părerea noastră, atitudinea lui Aron nu constituie un model pentru masele largi.

Numeroasele acte prin care înalții prelați prescriu obligativitatea respectării posturilor atestă, atât la începutul secolului, dar și pe parcursul acestuia, un anumit grad al indiferentismului religios, un anumit nivel al eludării comandamentelor Ecclesiei. Cu toate acestea, postul, ca sediment al unei convertiri colective ancestrale, rămâne o practică încetățenită printre habitudinile devoționale populare. Observatorii străini operează în general cu o anumită imagine a religiozității românilor. Occidentalii intrați în contact cu populația românească sunt unanimi în aprecierea rigurozității cu care etnicii români păzesc posturile prescrise de Biserică.

Discursul Bisericii devine mult mai elaborat către sfârșitul secolului al XVIII-lea și, prin predicăție, pătrunde la baza piramidei Ecclesiei, la nivelul maselor largi de credincioși care încep acum să fie capabili să-și reprezinte mental, mult mai intens mult mai amplu și mult mai precis, finalitățile mortificației.

Dar cât de mult reprezintă pietatea elitară un model pentru credinciosul simplu? La acest nivel

¹⁷ *Ibidem*, p. 43.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ "...postul îmbogățește sufletul cu multe ajutoriuri Dumnăzeiești cari păzesc întrânsul darul cel sfințitor și-l fac mai cinstit de cum era înainte de păcat...", în Petru Maior, *op. cit.*, *loc. cit.*

²⁰ *Ibidem*, p. 47.

²¹ *Ibidem*, p. 45.

²² *Ibidem*, p. 236.

²³ Petru Maior, *Predici și Învețături la toate Duminicile și Serbătorile anului*, p. 47.

²⁴ Samuil Micu, *A filosofiei cei lucrătoare*, în Samuil Micu, *Scrieri filosofice*, ediție critică de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, București, 1966, p. 213.

²⁵ "Postul easte mare dar, ce se chiamă țitură, căce ține și frânează pohta pântecelui. Și poate să se închipuiască țitura magarului sălbatec ce nu va să bea niceodată apă turbure, de nu va fi limpede. Și merge la râu, ce de va găsi apă turbure, el va adăsta și donaș zile și trei nu va bea apă turbure, până nu se va limpezi. Pentru țitură grăiesc Tvoreții că Dumnezeu pânăru aceea făcu pre omu cu gura mică ca să văjdrăiască pântecul și trup mare de alalte vite pre pământu. Iară și puse limba în gura omului cu trei zidure: și întâiu păreale iaște fâlcile; și a doua dirimii; și a treia buzele. Acestea fease Dumnezeu ca sa aiba țitură și măsură întru limbă. Solomon zice: Cum pun frâu calului ca să-l ție așjiderea se cade și omului să puie frâu pohtelor lui, ale trupului cu postul...", în *Floarea Darurilor*, text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandru Moraru, București, 1996, p. 173-174.

²⁶ Samuil Micu, *Istoria Românilor*, ediție de Ioan Chindriș, vol. 2, București, 1996, p. 332.

elitar dimensiunile sensibilității religioase perceptibilizate în tehnica mortificației, acum, în secolul al XVIII-lea, se manifestă diacronic în tiparele ascezei monastice. Lumea monahală transilvană cunoaște două idealuri ascetice. Pe de-o parte idealul ultramortificator preluat din arhaicul monahism oriental și îmbrățișat de Petru Pavel Aron, de Athanasie Rednic, de călugării mănăstirii "Buna Vestire" de la Blaj²⁷ sau de călugării basilitani de la Dej²⁸. Pe de altă parte, idealul impus de Reforma Catolică, mult mai lax, mult mai rațional, mai mansuetudinal față de corp, adoptat printre alții, de călugării basilitani de la abația "Sfânta Treime" din Blaj, călugări atinși de spiritul devoțiunii apusene, ceea ce îi determină să se opună sistematic recrudescenței ultraascezei orientale promovată impetuos de Rednic și Aron²⁹. Dar este călugărul ascet un etalon pentru țărănul român din acest secol al XVIII-lea? În ce măsură pietatea elitară deține un ascendent asupra celei populare, colective? O cercetare ulterioară, amplă și sistematică, ar trebui să fie capabilă să ofere răspunsuri pertinente și satisfăcătoare acestor interogații.

MARIUS MĂRGINEAN
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

LES PRATIQUES
DE LA DÉVOTION POPULAIRE EN TRANSYLVANIE (XVIII-ÈME SIÈCLE).
LES MORTIFICATIONS DU CORPS

RÉSUMÉ

L'étude ci-dessus essaye d'actualiser le niveau de la piété populaire chez les Roumains transylvains du XVIII-ème siècle.

Notre point de départ est représenté par des sources narratives telles: les récits des observateurs étrangers (François de Xavier de Feller, Johann Ehrler, Andreas Freyberger, Francesco Grisellini) mais aussi par des oeuvres théologiques ou pastorales chez Petru Maior et chez Samuil Micu. Tout d'abord considérons que la mortification représente un indice perceptible du degré de intériorisation de la religion et on a poursuivi la présence de cette pratique dans la vie spirituelle collective. Comme méthode rédemptrice et expiatoire la mortification est ordonnée par l'Eglise et utilisée plus ou moins par les fidèles.

Les nombreux actes par lesquels les dignitaires ecclésiastiques prescrivent l'obligativité du respect des jeunes attestent, d'après notre opinion, l'existence d'un certain niveau d'indifférence religieuse.

²⁷ Samuil Micu, *op.cit.*, *loc.cit.*, precum și Timotei Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, p. 111-112 și Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 la 1764*, Blaj, 1902, p. 10.

²⁸ "...ei țin posturile cu strășnicie în chip superstițios și sunt încredințați că s-au legat a ține toate posturile odată cu botezul. Partea bună a acestor posturi este că în timpul acesta ei se feresc mai mult de păcat. . .", în *Călători străini despre țările române*, București, vol. 9, p. 588.

²⁹ Augustin Bunea, *op.cit.*, p. 288.